

Kijk, kijk, de wind gaat in het huis!

Hanneke Saaltink

Bijna alle jonge kinderen tekenen. De eerste krabbels ontstaan soms al tegelijkertijd met de eerste woordjes. Op vierjarige leeftijd stappen die kinderen met al hun opgedane ervaring de basisschool binnen. Ook hier wordt getekend. En als kinderen de kans krijgen zullen ze daar graag en veel bij praten. Maar wat leren kinderen eigenlijk van dit gezellig samen tekenen? En waar praten ze over?

Kleuters denken en doen nog met hun hele lijf. Bewegen, praten, tasten, spelen, zingen: het vindt allemaal plaats in nauwe samenhang. Deze natuurlijke interdisciplinariteit zie je terug in het tekenen, dat zelden een stille activiteit is. Er wordt bij gepraat, gezongen, er worden gebaren en geluiden gemaakt en al tekenend verhalen verteld.

Voor mijn Master Kunsteducatie deed ik in 2011 onderzoek naar de functie van taal tijdens het tekenen van jonge kinderen. Volgens Vygotsky (Bedrova & Leong, 2007) zijn taal en communicatie van groot belang voor de ontwikkeling van kinderen. In mijn onderzoek stond de vraag centraal of taal en communicatie werkelijk zo'n grote rol spelen in de ontwikkeling – en dus ook in het tekenen – van jonge kinderen als wordt verondersteld.

Het onderzoek

Voor het onderzoek observeerde ik zes kinderen uit één kleutergroep van een basisschool. De school wordt bezocht door voor het merendeel witte kinderen met Nederlands als eerste taal. Ik selecteerde drie meisjes en drie jongens, drie kinderen uit groep 1 en drie uit groep 2, waarbij de leeftijd zo veel mogelijk varieerde. In de groep zaten op het moment van het onderzoek dertig kinderen.

Omdat ik wilde onderzoeken hoe kinderen tekenen en praten in een situatie waarin ze hun eigen voorkeuren, interesses en denkprocessen kunnen volgen, kreeg elk kind een schetsboek waarin het vrij, zonder vooraf gegeven opdracht, kon tekenen. De zes kinderen tekenden gezamenlijk met de hele groep in hun schetsboeken, twee keer in de week een half uur. Ze mochten zelf kiezen met wie ze samenwerkten. Van ieder geselecteerd kind maakte ik tij-

dens het schetsboekhalfuur een keer een video/geluidsopname. De uitspraken van de kinderen schreef ik uit en analyseerde ik vervolgens op de functie die ze hadden ten aanzien van het tekenen.

Private speech en dialoog

Wie jonge kinderen observeert, zal onmiddellijk merken dat zij nog vaak hardop uitspreken wat zij denken. Vygotsky noemde dit 'private speech'. De kinderen praten zonder dat zij de bedoeling hebben te communiceren. Dit in

Wie jonge kinderen observeert, zal onmiddellijk merken dat zij nog vaak hardop uitspreken wat zij denken

tegenstelling tot kinderen die met elkaar in gesprek zijn. Dan wordt er informatie uitge-

wisseld, samen kennis geconstrueerd, gereflecteerd of er wordt gereageerd op elkaars verhalen (Thompson, 2002). Dialoog en private speech zijn moeilijk van elkaar te scheiden. Beide verschijnen in dezelfde situatie en lopen voortdurend in elkaar over. Omdat zowel private speech als dialoog kenmerkend zijn voor het praten van jonge kinderen heb ik de uitspraken eerst als zodanig gelabeld. Daarbij bleek dat alle kinderen van beide vormen gebruik maken en vaak overgangen van private speech naar dialoog of andersom laten zien. Private speech en dialoog verschillen in de functie die ze hebben ten aanzien van het tekenen. Tijdens dialoog delen de kinderen kennis met elkaar, soms maken ze samen afspraken of geven commentaar op elkaars tekening. De functie van private speech ligt veel meer op het vlak van zelfregulatie en het internaliseren van kennis.

Olaf tekent een flat met veel ramen. Samen met Thijn bedenkt hij een manier om aan te geven of de ramen open of dicht zijn.

• Foto's: Hanneke Saalflink

Tijdens een dialoog delen kinderen kennis met elkaar, ze maken afspraken of geven commentaar op elkaars tekening

Olaf: 'Als je blauw ziet dan is het raam open en als je rood ziet dan is-ie dicht.'

Thijn: 'Als die blauwe ... als die raampjes ook zo wijd staan, wat dan?'

Olaf: ; Nou, dan gaan ze ontploffen.'

Olaf praat zachtjes verder tegen zichzelf (private speech) waarbij hij de gemaakte afspraak lijkt te willen internaliseren.

Olaf: 'Als je blauw ziet dan zijn de raampjes open en als er rood staat dan is-ie dicht. En als ... De deur is gewoon dicht.'

De kleur van de deur doorkruist de afgesproken symbolische weergave en er wordt weer overlegt.

Olaf: 'Nee, de deur is open.'

Thijn: 'Nou, de deur gaat niet ontploffen.'

Olaf: 'Maar ik doe er zwart doorhéén. Dan is-ie toch nog ontploft.'

Om te bepalen of een uitspraak gelabeld moet worden als private speech of dialoog, bekeek ik de interactie tussen de kinderen. Als de kinderen verbaal op elkaar reageren, elkaar aanraken, elkaars naam noemen, oogcontact maken of duidelijk naar elkaars tekening kijken, is dat een aanwijzing voor dialoog. Ook het verschil in toon van spreken is een criterium. In het geval van private speech wordt zachter gesproken, minder duidelijk, en zijn zinnen vaak onvolledig. Zo roept Daniël luid en duidelijk: 'Ja, wie gaat er meedoen bij de echte voetbalstadion!' Hij probeert oogcontact te krijgen met verschillende van zijn vriendjes en legt zelfs zijn hand op de arm van Jayden. Niemand reageert en de poging tot dialoog gaat over in private speech. Veel zachter en helemaal gericht op zijn tekening vervolgt hij: 'Ik gaat meedoen met de echte stadion. Ik wil ... want ik moet nog de hele stadion.'

Nadat ik de uitspraken van de kinderen heb ingedeeld als private speech of dialoog label ik de uitspraken volgens uit de literatuur gedestilleerde categorieën. Hieronder beschrijf ik mijn bevindingen per categorie.

Taal geeft betekenis aan het tekenen

Het getekende kan net als verbale taal ergens naar verwijzen. Regelmatig benoemen de kinderen wat het getekende representeert: een ton, een schip, de trap in mijn huis of de maan die gaat schijnen. Soms werken de kinderen de verhalende elementen die in het benoemen van de representaties besloten liggen, verder uit. Daarbij zijn het praten en het tekenen simultaan lopende processen die elkaar voortdurend wederzijds beïnvloeden en aanvullen. Als de getekende verhalen direct worden uitgespeeld, lijkt het op verbeeldend spel. Vaak wordt dit spel ondersteund door bewegingen, gebaren of uitroepen.

Als de flat van Olaf uiteindelijk gaat ontploffen, speelt hij dat samen met Thijn uit. Olaf krast met een fineliner over de tekening en Thijn kijkt toe.

Olaf: 'De hele wind gaat erdoor ... Kijk, huuuuu, de wind! ... Aaaaaah de wind, ooooohhh woeste storm, woeste storm ... Kijk, kijk, het wind gaat in het huis.'

Thijn: 'Nu gaat het echt ontploffen. Is alles dicht, open? Help, ontploffing!'

Olaf: 'Ssssssj ssssssssjjjjjjjj.'

• Tekeningen: Hanneke Saalflink

'Ik ga jou natekenen.' Het kopiëren van elkaars tekening is een groot compliment

Taal die metacognitieve processen reguleert

De zes kinderen die deelnemen aan het onderzoek geven in hun uitingen veelvuldig blijk van metacognitie. Ze maken plannen over wat ze gaan tekenen, ze benoemen problemen en zoeken naar oplossingen, ze reflecteren op de inhoud van de tekening, het tekenproces of het materiaalgebruik.

Terra benoemt het vele werk dat het tekenen van de lucht is, ze denkt dat het afkrijgen van de tekening een probleem zal zijn. Zij heeft dit opgelost door een 'kleine lucht' te maken:

Terra: 'Ik doe een kleine lucht. Doe jij een grote lucht?'

Lewi: 'Ja.'

Terra: 'Begin jij ook met een nieuwe? Dat zou ik echt doen, anders kom je nooit klaar.'

Lewi: 'Ja maar kijk, niet perse. Ik hoef alleen nog een lucht te maken ...'

Kijk, ik kan gewoon dit doen en dan gaat 'ie ... (fluisterend tegen zichzelf) ... het wordt een zwarte nacht.'

In de tekeningen van beide meisjes is niet direct te zien wat de 'kleine lucht' is en wat de 'zwarte nacht'. Toch blijkt uit de uitspraken dat zij zoeken naar manieren om het idee 'lucht' te verbeelden. Het nadenken over de lucht als over een fenomeen met bepaalde eigenschappen die een gro-

ter of een kleiner gedeelte van een tekening kan beslaan, zou een begin kunnen zijn van abstract denken. Kinderen reflecteren als ze alleen of samen nadenken over hoe je iets het beste kunt tekenen. Lewi en Terra praten bijvoorbeeld ook lang over de kleur waarmee ze sneeuw kunnen tekenen op het witte papier. 'Soms is sneeuw toch roze?' vraagt Lewi. Terra vindt van niet. 'Soms is sneeuw geel want dat is van hondenplas.' Dan bedenkt Lewi dat sneeuw klontjes kan hebben die een beetje zwart zijn. 'Dan zit er gewoon een beetje grond.' 'Ja,' zegt Terra, 'zo grote klonten, dat is blauw.' De meisjes ontdekken dat je sneeuw zou kunnen weergeven door de plekken te tekenen waar juist geen sneeuw is.

Ook zoeken kinderen soms al pratend naar schriftelijke symbolen voor zowel gesproken taal als mathematische voorstellingen. Zo bedenkt Selena hoe ze in haar getekende absentielijst kan weergeven dat Femke niet meer bij haar in de klas zit: 'Goedemorgen Femke. Die is er niet meer, maar ik zet een pijl, zo, dat ze weg is.'

Taal waarmee tekenprocedures herinnerd worden

Vygotsky hechtte grote waarde aan de sociaal-culturele omgeving voor de ontwikkeling en het leren van kinderen. In deze omgeving gelden, ook voor het tekenen, bepaalde regels en gewoonten. Zo wordt in onze cultuur meestal getekend met potlood, stiften of krijtjes op papier, er wordt vaak iets afgebeeld en tekenen heeft een bepaalde verwantschap met schrijven. De kinderen laten in hun uitspraken zien dat ze zichzelf en elkaar herinneren aan de volgens hen geldende regels. Soms vertelt het ene kind het andere precies hoe je iets moet tekenen. Zoals

Lewi die zowel Terra als Sam laat zien hoe je een huis hoort te tekenen: 'Kijk, het zag er zo uit. Ja. Zo. Kijk zo.' En als Sam opmerkt dat de deur wel heel klein is, antwoordt ze: 'Dat maakt niet uit. Ja, goed zo.'

In onze cultuur zijn ook geschreven en gedrukte taal belangrijk. Voor het tekenen in een schetsboek gelden net als voor het lezen van prentenboeken en het schrijven in een schrift bepaalde regels. Imke en Isia herinneren zich dat de leerkracht vertelde dat je in je schetsboek op de eerste bladzijde begint en vragen zich af of je daarna bladzijdes mag overslaan.

Isia: 'Imke, ik sla een bladzijde over want dat mag wel.'

Imke: 'Oh, maar niet zo veel.'

Isia: 'Wij hebben nog wel veel bladzijden, hoor.'

Regelmatig herinneren de kinderen zichzelf of elkaar aan de vorm van cijfers en letters en de klank-tekenkoppeling. Of ze spelen bekende schrijfprocedures na zoals al genoemd bij Selena, die samen met de kinderen bij haar aan tafel het opnemen van de absenten naspeelt. Soms lijken de kinderen te zoeken naar de grenzen van de geldende regels en conventies. Ze doen dat door het maken van grapjes. Zo wordt Lewi erg vrolijk als de letters die zij heeft geschreven een ander woord blijken te vormen dan ze wilde. Lachend gaat ze op zoek naar de grenzen van de geldende regels rond schrift: 'Hé, kom we gaan allemaal woorden hier schrijven dat we niet kunnen schrijven. Hihi.'

Taal die de interactie reguleert

Natuurlijk praten de kinderen met elkaar ook over andere dingen dan over de tekening die ze aan het maken zijn. Het praten is dan niet op de tekentaak gericht. Het zegt echter wel iets over de achtergrond, de invloeden en de manier van denken van de kinderen (Coates & Coates, 2006). Als de kinderen praten over gebeurtenissen buiten de context van de klas vergelijken ze daarmee hun eigen ervaring met die van anderen. Zo vraagt Bert aan Thijn of zwemles niet saai is en of hij er niet vanaf kan 'als je ze allemaal gehaald hebt'. Thijn denkt dat dat wel erg lang zal duren en antwoordt: 'Ja, dan moet ik dagen en dagen. Zit ik al in groep 3, 4, 5, of 6.' Toch valt maar een zeer klein deel van de uitspraken die de kinderen tijdens het onderzoek doen in deze categorie. De kinderen praten wel veel over het regelen van de samenwerking, zoals bijvoorbeeld het verdelen van het materiaal. Ook reflecteren de kinderen op de samenwerking. Ze geven elkaar complimenten of zeggen juist wat hen dwars zit. Daarbij valt op dat het kopiëren van elkaars tekening een groot compliment is.

Terra: 'Ik maak hetzelfde als jou. Ik ga jou napietsen.'

Lewi: 'Omdat ik zo mooi kan tekenen?'

Sam: 'Ik ga jou natekenen.'

Lewi: 'Oh ohohoho.'

Terra: 'Wat is er?'

Lewi: 'Nou ga jij mij natekenen en jij ook!'

Uitroepen

In de literatuur wordt regelmatig gesproken over het tekenen van jonge kinderen als een actie of gebeurtenis in de tijd. Dit tekenen gaat vaak samen met het maken van

gebaren, bewegingen en klanken en heeft niet tot doel te laten zien hoe iets eruit ziet (Kolbe, 2005). De geluiden die erbij gemaakt worden zijn klanknabootsingen en ondersteunen het verhaal dat wordt uitgespeeld. Toch laten alle kinderen ook uitroepen horen die zonder betekenis zijn en samengaan met de beweging van het tekenen. Op dat moment representeren de gemaakte tekens ook niets. Daniël laat bijvoorbeeld ritmisch achter elkaar uitgesproken korte klanken horen met aan het eind een ophaaltje: 'Zo, iehiea, zo, uh, uh, uh, uh, oliebolle! Niá, niá, niá, ...', bij iedere klank zet hij een gebogen lijntje. De actie heeft op zo'n moment een zekere verwantschap met dans en muziek. Opvallend is het lichamelijke genoeg dat de kinderen tijdens dit tekenen en roepen lijken te ervaren.

Tekenen en taalontwikkeling

Aan het begin van dit artikel vroeg ik me af wat kinderen eigenlijk leren van gezellig samen tekenen. Uit de analyse van de film- en geluidsopnamen blijkt hoe nauw tekenen en praten met elkaar verbonden zijn. Het zijn twee simultaan lopende processen die elkaar voortdurend en wederzijds beïnvloeden en aanvullen, vaak ondersteund met gebaren, bewegingen en klanken. Het praten helpt het kind met het zich eigen maken van tekenvaardigheden, maar andersom ondersteunt het tekenen ook de taalontwikkeling. Daarbij leren de kinderen plannen maken, problemen oplossen, reflecteren over hoe je iets af kunt beelden, complimenten geven en ontvangen en ze spelen met elkaar verhalen uit. Ik zag tijdens het tekenen in de schetsboeken ontwikkeling op het gebied van taal, het denken, de verbeelding, het voorstellingsvermogen, de motoriek, geletterdheid en gecijferdheid en de sociale interactie.

Kinderen creëren een wereld, niet alleen in lijn en kleur, maar ook in woorden (Dyson, 1986). En het is opvallend hoe graag en goed ze daarbij met elkaar samenwerken. ☀

Zie ook het artikel van Sabine Plamper 'Van krastekening naar eigen beeldtaal' op pagina 26-29 van deze HJK.

Literatuur

- Bodrova, E. & Leong, D.J. (2007). *Tools of the Mind. The Vygotskian Approach to Early Childhood Education*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Coates, E. & Coates, A. (2006). Young children talking and drawing. *International Journal of Early Years Education*, 14 (3), 221-241.
- Dyson, A.H. (1986). Transitions and Intentions: Interrelationships between the Drawing, Talking, and Dictating of Young Children. *Research in the Teaching of English*, 20 (4), 379-409.
- Kolbe, U. (2005). *It's not a bird yet. The drama of drawing*. Byron Bay: Peppinot Press.
- Thompson, C.M. (2002). Drawing together: peer influence in preschool-kindergarten art classes. In Bresler, L. & Thompson, C.M., *The Art in Children's Lives*. pp. 129-138. Den Haag: Kluwer Academic Publishers.